

Petra Mikulan

Roman namesto kuhalnice ali vzgoja deklet višjih slojev na prelomu 19. in 20. stoletja

Povzetek: Skozi hermenevitično analizo strokovnega besedila Domača vzgoja in časopisnih člankov v Slovenki – prvem slovenskem ženskem listu želimo dokumentirati preplah glede branja sentimentalnih romanov kot trivialnega žanra, ki naj bi pogubno vplival na vzgojo in življenje deklet višjih slojev na Slovenskem na prelomu 19. in 20. stoletja. V obravnavi bomo skušali prikazati, kakšna so bila nekatera prepričanja glede »pravilne« vzgoje deklet višjih slojev, njihove »narave«, primerne »ženskosti«, primerne »izobraževanja«, in sicer bogatih kmečkih, novo nastalih mestnih srednjerazrednih in plemiških deklet. Prikazati želimo polja prevlade diskurzov, ki so na prelomu 19. in 20. stoletja odločilno zaznamovali mesto dekliške vzgoje v prevladujočem vzgojno-socializacijskem modelu. Med drugim si bomo ogledali moralčne, medicinske, biološke argumente pa tudi tiste, ki se dotikajo odvisnosti, seksualnosti in »čiste ženskosti«. Izkazalo se bo, da so v središču problema razlogi politično-ideološke in ekonomske narave ter nadzor nad žensko spolnostjo.

Ključne besede: bralke, tradicionalno-korporativni, vzgojno-socializacijski model (konec 19. in 20. stoletja), spol, družbene vloge, Slovenka, dekliška vzgoja višjega stanu.

UDK: 37.015.4:396

Izvirni znanstveni prispevek

Petra Mikulan, podiplomska študentka ISH; e-naslov: pmikulan@gmail.com

V članku bomo skušali v polemiki glede »strupenih« vplivov branja cenених ljubezenskih romanov pokazati na mesto, ki so ga imela dekleta srednjih in višjih slojev v nekaterih ideoloških družbenih razmerjih moči na Slovenskem na prelomu 19. in 20. stoletja. Posredno bomo s hermenevitično analizo polemike glede pogubnih vplivov romanov v *Slovenki* ter Dimnikovem besedilu z naslovom *Dekliška vzgoja* skušali prikazati, kakšna so bila nekatera prepričanja glede »pravilne« vzgoje deklet, njihove »narave«, primerne »ženskosti« in primerne »izobraževanja«. Obravnavali bomo bogata kmečka, novo nastala mestna srednjerazredna ter plemiška dekleta, ki so brala. Skušali bomo utemeljiti tezo, da s hermenevitično analizo preplaha glede branja romanov, ki ga bomo obravnavali v okviru vsakdanjih intimnih praks deklet, lahko nakažemo strah pred nevarnim kontekstom branja, ki opozarja na preplah glede spreminjanja družbenega položaja žensk na Slovenskem. Pokazati torej želimo, da lahko skozi kulturno formo romana in prakse branja na prelomu 19. in 20. stoletja raziščemo nekatera pričakovanja glede vzgoje deklet višjih slojev ter »invencije« nekaterih njihovih pričakovanih družbenih vlog na Slovenskem tistega časa.

Za kombinacijo hermenevitične analize časopisnih/literarnih člankov in strokovnega besedila smo se odločili, ker imamo v mislih predvsem tisto feministično razsežnost metode, »ki priporoča, naj sleherni tekst beremo kot del občega teksta, se pravi filozofski (sociološki, antropološki itn.) tekst kot literarni tekst in narobe. Gre torej za tisto razsežnost dekonstrukcije, ki briše razlike med literarnimi in neliterarnimi zvrstmi /.../.« (Kernev Štrajn 2003, str. 322) To se nam zdi pomemben poudarek, saj bomo v tej nalogi poskušali rekonstruirati preplah glede branja, ki se je dogajal v preteklosti, pri čemer ni nepomembno, da se zavedamo, da z lastno interpretacijo posegamo na polje mikrozgodovinskiх ženskih praks, katerih oris je pomemben prispevek k razumevanju in vključevanju žensk v kanonske študije. S tem v mislih in glede na to, da je ta študija zgodovinska/antropološka/pedagoška, pri kateri kot interpretativno metodo uporabljamo literarno hermenevitično, moramo nekaj besed spregovoriti o uporabi fikcije pri naziranju in predstavljanju preteklih družbenih praks in ideologij.

Koselleck je v teoretsko razpravo o zgodovinskih vedah vnesel zahteve, ki zadevata tudi literarno hermenevtiko. Sodobno zgodovinopisje se mora bolj kot doslej zavedati »prvič, da naša klasična nasprotna pojmovna dvojica *res fictae* in *res factae* spoznavnoteoretsko izziva še današnjega, teoretsko podkovanega in glede hipotetičnosti ozaveščenega zgodovinarja; in drugič, da je posebno moderno odkritje specifičnega zgodovinskega časa tisto, ki odslej zgodovinarja zavezuje k perspektivni fikciji dejanskega, če skuša podati izginulo preteklost« (Koselleck v Januž 1998, str. 194). Z uporabo literarnih časopisnih člankov bomo tako konkretizirali tiste funkcije fiktivnega, ki so zvečine neopazno udeležene v »postnarativnem opisu dolgoročnih potekov v 'družbenih spremembah'« (prav tam, str. 195). Pri vsem tem morajo biti funkcije fiktivnega nujno udeležene, če želi biti naša naloga več kot zgolj arhiviranje védenja o preteklosti, saj nam gre za to, da s funkcijo fiktivnega odpremo in posredujemo izkustvo preteklosti.

Za pričujočo obravnavo vzgoje deklet premožnejših slojev na Slovenskem je na začetku iz vzgojnih navodil za deklice nujno razbrati shemo korporativno-domačijskega vzgojno-socializacijskega modela M. Kovač Šebart (1997), ki je deklicam namenil prav posebno vlogo in ki je funkcionirala za ohranjanje obstoječega ideološkega družbenega okvira. Za utemeljitev te teze bomo vzpostavili namišljeni dialog med Dimnikom in avtorico, ki se je v *Slovenki* podpisovala s psevdonimom X. Prvo besedo bomo dali Dimniku, mnenja X pa bodo delovala kot protihegemoni diskurz.

Kaj zato, če jej temni duh in hira telo! (X 1902, str. 66)

V *Domači vzgoji* Dimnik poda zgled slabo vzgojene deklice, s katero se je poročil neki uglajeni mož. Takoj po poroki pa so se začele težave, saj jo je gospod izbral zaradi lepote, in ne praktičnih vzgibov: »Da bi znala zakrpati perilo, zašiti oblačilo ali prišivati gumbo, o tem še govoriti ne smemo; pa tudi vse drugo pri hiši je bilo v največjem neredu. Pač, moža na strani take žene, ne smemo zavidati, a vendar se tu pa tam še potrpi, če je žena pohlevna in potrpežljiva, gorjé pa možu, če dobi vrhu tega še kako hudobno Ksantipo; življenje postane mu pravi pekel. /.../ Marsikateri roditelji so na te, prezgodaj dozorele hčerke jako ponosni ter postanejo toliko zaslepljeni, da ne spoznajo, da iz tacih deklic ne postanejo nikdar ponižne, pohlevne in plemenite žene; kaj tacega si ne dajo dopovedati, tudi, če bi jim sam Bog to povedal /.../.« (Dimnik 1895, str. 131) Deklice, ki so bile slabo vzgojene, torej ne ponižne, pohlevne in plemenite, postanejo prave Ksantipe, maščevalne in ukazovalne ženske.

Na to, zakaj deklice postanejo Ksantipe, pa X odgovarja, da že »/.../ majhen deček v marsikateri družini lahko zapazi, da uživa prednost pred sesticami. Starši izgovarjajo dečka, češ on je moški, njemu se že lahko spregleda to in ono. Moški so že po naravi taki. /.../ Dobe se taki, koji menijo, da izvrstno odgojujejo svoje otroke, pa začno pridigovati deklici: Bodi ponižna, bodi pokorna. Ženska mora odjenjati. Kaj hočeš: on je moški; tudi če te je udaril, potrpi. Vedi, da najlepša ženska lastnost je potrpežljivost itd. Se ve, da tudi dečka podučo, rekoč: Ne smeš tepsti, to ni lepo, to delajo suroveži itd. A bodi ponižen, bodi pokoren, bodi

potrpežljiv, – tega ne pridigajo dečku. Vsled tega on misli, da te čednosti niso zanj, temveč le za deklice.« (X 1902, str. 65) Nadaljuje, da se po taki vzgoji deklica ali duševno uniči, da se slepo pokori vsakemu ukazu ali pa postane prava furija, v nadlego sebi in drugim. Možu, otrokom in sosedom je taka Ksantipa strah in trepet in vse te »britke ure so hudo maščevanje za krivico, kojo je ona trpela po napačni odgoji v prvi mladosti« (prav tam, str. 65). Če pa bi uživala enakopravnost z bratom že v zgodnji mladosti, potem njena nprav ne bi trpela ničesar, saj bi bila prepričana, da ne zmagujeta ne ona, ne bratec, temveč pravica.

Dimniku se na primer tudi ne zdi krivično, da morajo dekleta v šoli in doma opravljati ročna in druga dela. Še več, zanj so to temeljne čednosti, ki jih je treba pri deklici vzgajati na račun učenja jezikov, astronomije, matematike in fizike. »Omenili smo uže, da moramo pri dekliški vzgoji zelo gledati na gospodinjstvo in ročna dela. Nikdar ne smemo pustiti, da bi naše hčerke pohajale brez dela. Še celo šestletna deklica, sedeča pri materinem vznožji, šiva in dela oblačilce za svojo punčko iz cunj in zato bi bilo grdo, če bi postopale večje deklice. Do dvanajstega leta pečajo naj se deklice izven šolskega časa z najpotrebnejšimi in najkoristnejšimi rečmi; pletenje, kvačkanje, vezenje in šivanje naj bode njihovo delo. /.../ nič ni za ženski spol bolj potrebno, kakor delo, ljubezen in veselje do dela, koje pomiri vse strasti, prepodi vse skušnja veter stori človeka zadovoljnega in srečnega; iz lenobe izvira pa nezadovoljnost, nesreča i. t. d.« (Dimnik 1895, str. 130) Delo, ki uničuje strasti, lenobo, nezadovoljstvo, egoističnost, naj bo torej deklicam že od rosne mladosti poglobitna prostočasna dejavnost.

Temu X odgovarja, da se deklice zaradi sebičnosti, materializma, napačnih nazorov o ženskah sili »vse vprek k ročnim delom; s tem se duši blagi čut v marsikateri, zgublja se zlasti čas ter se ovira deklice, da ne morejo razvijati svojih duševnih in telesnih lastnosti in moči. Med tem ko deček skače na prostem ter si s tem vedri duh in krepi telo, prisiljena je deklica sedeti sključena v slabem zraku ter izvrševati delo, ki ji je morda zoprno. /.../ Tja se vsedi, pa spleti toliko in toliko, prej ne greš na prosto, – govori skrbna mati, želeča hčerki dobro, a v resnici dela ji veliko krivico, ki se hudo maščuje nad človeškim rodом.« (X 1902, str. 66) O starših krepostnih kmečkih deklic, katerim govori Dimnik, naj vzgojijo take, ki ne bodo lene in bodo imele veselje do dela, pa X pravi, da je edina njihova skrb ta, da bi deklica postala pridna delavka ter da bi se kmalu poročila. V to naj bi bila usmerjena vsa njena domača vzgoja. Pravi, da komaj deklica pri dvanajstih ali štirinajstih zapusti šolo, že se ji naložijo dela, ki presegajo njene telesne moči. Ne gledajo na to, ali ima dovolj hrane in počitka, »še celo v poletnem času opoludne, ko vse počiva na kmetih, si tak otrok, ali po lastnem veselju do dela, ali po zapovedi staršev in gospodarjev, ne privošči počitka, temveč šiva, plete, pomiva, pospravlja itd.« (prav tam, str. 66).

In vse to zato, ker je taka ženska vzgoja, dodaja X, saj pridna ženska ne sme počivati, »/.../ kaj zato če jej temni duh in hira telo!« (prav tam, str. 66). Pravi tudi, da staršev ne zanima, na kakšnem prepihu pomiva, pere stoječa na kamnitih tleh, na mokri zemlji ali celo v mrzli vodi, tako da si nakoplje bolezni za vse življenje. Pri tem naj bi se matere izgovarjale, da so same pretrpele še marsikaj hujšega, pa so kljub temu še žive. In deklica ne ve, da je to krivično, misli si pač, da je

taka ženska usoda. In tudi ko odraste, tudi če boleha, mora delati prek svojih sposobnosti, kajti »/.../ kaj bi pa rekli ljudje, ko bi taka mladica prinesla majhno butaro, ko bi počivala opoludne, ko bi zvečer po zimi sela na ognjišče in se grela? Se mora pač umakniti moškim, če ni dovolj prostora na ognjišču, naj so že delali ali ne radi mraza isti dan.« (Prav tam, str. 66) Pri tem pa noben ne vpraša, kaj je deklica delala ves dan, ali so njene noge tople ali mrzle, suhe ali mokre. Dovolj je to, da je ona dekle, in kot tako mora dati prostora drugim, če ga ni dovolj za vse, saj »kaj bi pa rekli ljudje, ko bi bila dečla zmrzla, ko bi se zavijala po zimi, ko bi sploh skrbela za zdravje! Kateri mladeni bi jo pa pogledal, ko bi vedel, da je zmrzla, šibka, bolehnna, da se kmalu utruji pri delu, da se varuje kot kaka gospodična itd.« (Prav tam, str. 66) Delo je torej temeljna razsežnost deklinške vzgoje na kmetih. Poglejmo sedaj, kaj pravi X o mestni dekliški vzgoji.

Jedno jedino se zahteva od nje: da si ve pridobiti moža! (Ivanka 1901, str. 34)

V mestih je bila vzgoja deklic nekoliko drugačna, pa kljub temu z istim ciljem – poroko. X nas tu opozarja na različno vzgojo glede na stan, saj so deklice revnih mestnih staršev le redko hodile v šolo, delati so začele že zelo zgodaj, in sicer kar koli. Pri njih se ne gleda na to, kaj je moralno primerno. Zaradi sebičnih staršev, slabega gospodinjstva, lenobe, zapravljivosti ali pa resnične potrebe naj bi bile deklice prepuščene same sebi. Avtorica se zato sprašuje, ali je čudno, da ta dekleta propadejo duševno in telesno. Delajo namreč to, kar vidijo pri vrstnicah. Te pa delajo vse, samo da si dobijo može, ne glede na sredstva in potrebne poti za dosego tega cilja.

V boljših mestnih družinah, pravi X, je dekliška vzgoja omejena na dom. Ker ni bilo višjih dekliških šol, zgolj ženska učiteljska, so se ta dekleta izobraževala doma ali pa v samostanih. Tudi po samostanski in domači vzgoji ni mogoče pričakovati, da bo deklica postala blaga, krepostna, zdrava in močna. Meja med slabo in dobro vzgojo je po njenem tako tenka, da je ne moreta določiti niti pedagog, kaj šele mati (prav tam, str. 67). Z. Kveder se s tem strinja, ko pravi, da: »Ono malo naobrazbe, katera se v raznih internatih nudi ženski, ne le da ji ne pomaga najti pot k sebi, ne le da ji ne da nikakega temelja, na katerem bi se mogla njena lastna duševna individualnost neodvisno in zdravo razvijati v samostojen značaj; – ne, ona jo še docela pokvari, vcepi ji popolnoma napačne pojme o življenju, daja ji na pot kopo predsodkov, in žena, v kateri tudi taka vzgoja ni zadušila vseh klic višjega duševnega razvitka, se mora najprej z boji in naporom rešiti nepotrebne in škodljivega balasta, s katerim so skrbni vzgojitelji zvezali njeno voljo in ji omegli zdravo razsojevanje.« (Kveder 1901, str. 58)

Kajti nadzor nad branjem in (ne)samostojnostjo ter individualnostjo deklet je izvajala že sama družinska vzgoja. Na eni strani krščanska vzgoja, ki narekuje delo in zgolj delo, ter na drugi strani vzgoja, pri kateri »vsa tradicionalna ženska vzgoja stremi le za tem, da se deklice olika zunanje, da se seznani z običaji in zahtevami salonske družbe, da je zmožna tem običajem in zahtevam zadoščati, da igra n. pr. klavir, da govori po več modernih jezikov, da zna spretno prikrivati svoje slabosti – bilo duševne, bilo telesne, da ume dovolj dostojno, a intenzivno

koketirati in kar je še več takih bolj ali manj lepih razvad. Bog pa varuj, da bi se dekleta počelo zanimati za kaj, kar leži izven interesnih mej 'boljše' družbe. Bog varuj, da bi jej počele misli uhajati na samostojna pota, katerih ni izhodno sporočilo – tradicija. Vse bi se jej odpustilo lažje, le to ne, da je počela samostojno misliti o smotru lastnega in življenja sploh ter se po teh mislih ravhati. Jedno jedino se zahteva od nje: da si ve pridobiti moža, o katerem je možno večjim ali manjšim opravičenjem reči, da je 'dobra' ali celo 'briljantna' partija.« (Ivanka 1901, str. 34)

Vzgoja kmečkih in delavskih, ter meščanskih trgovskih in aristokratskih deklic je bila torej različna. Pri prvih je pomembnejši del dolžnosti skrb za gospodinjstvo, delo in kolikor je ostalo časa za »materinjenje«¹, pri slednjih pa je vzgoja temeljila na iskanju primernega ženina, torej na omiki, lepotičenju, igranju glasbil, branju, tudi izobraževanju. V naslednjem delu si bomo pogledali, kako ta prepričanja glede primerne vzgoje deklet podpirajo prevladujočo ideologijo ohranjanja in reprodukcije družbenih razmerij, pri čemer so v tej ideološki konstelaciji dekleta in žene delovale kot nujne za vzpostavitev človeškega reda, ki ustreza družbenemu organizmu.

Gorje tedaj, ako ženski spol ne ostane veren in pobožen spol! (Dimnik 1895, str. 131)

Pri vzpostavljanju slovenske nacionalne identitete so bili v vladajočem ideološkem polju močno prisotni elementi krščansko-socialne tradicije, ki so težili k vzpostavljanju (krščanske) družine kot stebra naroda, utemeljevali narodno identiteto na organski zakoreninjenosti – družini in domači zemlji, kot branik slovenstva prikazovali krščanstvo in Katoliško cerkev ter svarili pred gnilim liberalizmom oz. liberalnim kapitalom (Kovač Šebart 1997, str. 139).

V tej konstelaciji moramo razumeti tudi Dimnikovo zahtevo, da je iz vzgoje treba odpraviti vse, kar je nepotrebno, in ohraniti zgolj to, kar je potrebno vsaki ženski, »da bode dolgo živela in da se ji bode dobro godilo na zemlji« (prav tam, str. 129). Dobro se ji torej ne bo godilo, če postane učena doktorica, saj učena ženska postane ponavadi neverna ženska. Zato Dimnik opozarja, da če se ženski vzame vera, se ji s tem vzame tudi »nje najdražji bisere, nje vso ceno, nje ves mik; kajti neverna ženska ne mika, ne navdušuje in ne osreči nikogar« (prav tam, str. 129). Bralcem polaga na srce, naj se že v mladem ženskem srcu vzgaja vera v Boga, ki jo je treba utrditi tako, da je svet ne bo lahko iztrebil iz njenega srca. In to naj bo poglobitni namen ženske vzgoje.

Dimnik bralcem tudi pove, kaj je tisto, kar ženski jemlje vero v Boga. To je narazličnejša dušna hrana, ki ni verska in pobožna. Poleg romanov je to tudi šola, kjer se jim »predava o kemiji, fiziki, višji matematiki, logiki in psihologiji« (prav tam, str. 130). Ženske pa naj teh predmetov ne bi razumele, saj je mnenja, da je splošno znano, da »ima ženska manj možganov, nego mož; tedaj so tudi nje

¹ O materinstvu na Slovenskem na prelomu 19. in 20. stoletja je težko govoriti, ker zaradi nedotakljivosti »materinskega lika vrste podatkov kratko malo ni, ker so ostali zamolčani« (Puhar 1982, str. 25).

duševne zmožnosti na nižji stopnji nego pri moži« (prav tam, str. 130). Najmanj bister moški je še vedno bolj talentiran kot katera koli bistra ženska. Slednje pa postanejo z učenostjo domišljave, najprej so nad svojimi prijateljicami, ki se niso učile, greha vredno pa je njihova vzvišenost nad starši: »/.../ in glej! – nevernica je vstvarjena. – Gorje tedaj, ako ženski spol ne ostane veren in pobožen spol! Vera mu ni le potrebna v zveličanje, ampak je tudi vir srečnemu in zadovoljnemu življenju.« (Prav tam, str. 133)

Prej obravnavana Dimnikova besedila tako lahko umestimo v shemo korporativno-domačijskega vzgojno-socializacijskega modela: krščansko delo je temeljna razsežnost ženske, njena pokornost je njena sveta dolžnost, pobožnost in vera v ženskem srcu, ki se ju vzgaja z delom, sta poglobitvi namen deklinške vzgoje, pri čemer delo in molitev varujeta pred padcem v greh. Ženska je desna roka in srce svojega moža in družine.

Ker je bralka na Slovenskem kot ženska² večplastni konstrukt, ker nimamo dostopa do njenih misli, saj nam ni zapustila dnevniških in drugih umetniških zapisov, in ker nam je zapustila zgolj namige na to, katera besedila je brala in kateremu razredu je pripadala, nas bo figura bralke v nadaljevanju zanimala zaradi njenih praks branja. Te nam bodo prek materialnosti in intimnosti njenega telesa pokazale pomembnost preiskovanja bralke kot kulturnega fenomena, ki nam bo pomagal razumeti pozicije in vloge žensk v tedanjem slovenskem kulturnem prostoru. Zanima nas torej vprašanje, kaj sporoča dekleta kmečkega ter meščanskega liberalnega in aristokratskega sloja svojemu okolju, ko vzame v roke roman, se umakne in potopi v intimni prostor misli in tako odtegne pozornost od svojih dnevnih rutin ter pomembnih drugih – Boga, očeta, matere, moža, duhovnika, brata, tašče in otrok. Branje kot akt torej razumemo kot materializirano (telesno) intimno dejanje umika ter kot liminalni prostor med javnim in zasebnim. Nevarnost take konfiguracije akta branja na Slovenskem se pojavi zaradi specifičnih kulturno-ekonomskih sprememb na prelomu 19. in 20. stoletja.

V nadaljevanju bomo pokazali, da branje romanov pomeni spodkopavanje družine, saj sledi dvema podmenama, ki ogrožata družino: svobodni ljubezni in enakopravnosti med spoloma.

Kaj to, če je v glavi prazno, a v srcu še bolj! (Sava 1902, str. 10)

Prvo, na kar moramo opozoriti na tem mestu, je odnos med posedovanjem znanja in neubogljivostjo deklet. Dimnik je bil mnenja, da bi bilo »velike koristi za naše deklice, ko bi se v šolah bolj ozirali na praktične potrebe v življenju; zato bi bilo bolje, ko bi vsaj nekaj časa, kojega potratijo za astronomijo, fiziko, kemijo, govorništvo, tuje jezike, risanje itd. porabili za bolj potrebne učne predmete in praktične spretnosti iz domačega življenja, n. pr. za lepomiselnost, pravopis, spisje, računanje na pamet, slovensko slovstvo, ženska ročna dela, kuharstvo itd.« (Dimnik 1895, str. 126) Pravi, da za branje v francoščini ta jezik ni potreben,

² »Žensko« razumemo kot simbolni način za izražanje biopolitičnih odnosov moči.

ker so najboljša tuja slovstvena dela že prevedena v slovenski jezik. »Le grdi in pohujšljivi francozki romani niso pri nas vsi prestavljeni in za naše žene je pa najboljše, da taci umazanih in pregrešnih knjig ne bero.« (Prav tam, str. 126) Ne samo da bi se morale deklice šolati predvsem bolj za praktična gospodinjska dela, učenje tujih jezikov omogoča deklicam dostop do fantazijskega sveta romantičnih zgodb, ki jih povsem prevzame, s tem pa ogroža mirno družinsko življenje. Deklice začno zanemarjati dve ključni ženski nalogi: biti dobra mati in vdana soproga: »/.../ kaj mislite, da postanejo dekleta, ki so prošinjene z duhom francozkih romanov kedaj dobre matere? Ali morejo take matere svoje otroke k dobremu, plemenitemu in lepemu napeljevati? Gotovo ne! Menite li, da taka žena spoštuje in ljubi svojega moža? Tudi ne!« (Prav tam, str. 127)

Tu se potrdi nakazana povezava med znanjem in neubogljivostjo žensk, saj naj bi z branjem romanov ženske postale védne pregrešnih spletk in spolnih praks. V kontekstu, kjer sta družinska in s tem moška čast med drugim odvisni predvsem od vedenja sprogove žene, zgornje vprašanje glede (ne)spoštovanja moža lahko nakazuje zgolj negativno povezavo med branjem romanov in kontrolo nad ženino seksualnostjo. To lahko podpremo tudi s tem, da so bili romani eden izmed redkih virov, iz katerih so se dekleta lahko seznanjala s spolnostjo in seksualnostjo sploh. Tabu je bilo na prelomu 19. in 20. stoletja pri nas govoriti že o rojevanju in vzgoji, saj: »večina deklet stopi v zakonski stan, a nima ne pojma o svetosti in važnosti materinstva, o reji in vzgoji otrok. Seveda, saj se smatra že imenovanje takih stvari vpricho mladih deklet za nemoralno.« (Danica 1897, str. 6) Danica zagovarja dejstvo, da vednost sama po sebi še ni nemoralna. Sploh pa se ji zdi bolj moralno, če govori zrela, resna učiteljica s svojimi učenkami v dostojni obliki o skrivnostih človeškega rojstva, kot pa če o tem poizvedujejo same »na način, ki ne zadostuje vedno potrebni dostojnosti, a proizvedujejo zagotovo!« (prav tam). Avtorica s svojim mnenjem opozori na to, da je bilo na koncu 19. stoletja že razumevanje procesa oploditve tabu, kaj šele poznavanje erotike, ki je bilo v takratnih ljubezenskih romanih vsekakor dovolj prisotno, da so se iz njih dekleta seznanjala z veččinami zapeljevanja.

To skrb glede ženske višjih slojev in njene »čistosti« in s tem ugleda nazorno prikaže Sava: »Kako pa gledajo pri nas žensko, ki se pokaže v javnosti sama, brez spremstva? Vse se čudi ter dela na njen račun drzne, žaljive opazke in sodbe brez vsakega temelja ali povoda. Pojdi kedaj ti, ako potreba tako nanese, v kavarno, gostilno, ali pa celo čitalnico, kjer seveda, ženske ni videti. Čemu bi tudi ona hodila v čitalnico, ko se mora doma ličiti in krasiti, da se pač mož lahko ponaša s svojo nfrljeno punico. Kaj to, če je v glavi prazno, a v srcu še bolj! Pokaži se, o groza, pri kakšnem zabavnem večeru, v gledališču ali pa celo pri kakem plesu sama, – drugi dan ne boš imela ne enega lasu na glavi več poštenega.« (Sava 1902, str. 10) Nadaljuje, da če ženska stopi v kavarno, jo obrekujejo, češ da lovi zapeljive poglede, v čitalnici prav tako, v gledališču in na plesih pa naj bi v svoje mreže z vsemi umetnostmi lovila moža. Še pomembnejša pa je njena opazka, da: »Med tem ko si materijalno pripuščena sama sebi in se nihče ne spodtika nad tem, moralno moraš jemati ozir, kako misli in sodi javnost o tebi! Po svoji glavi se ne smeš niti zganiti, ako nočeš, da pade nate 'anatema'«. (Prav tam, str. 10) Torej

ne samo dame iz premožnih slojev, tudi izobražene hčere učiteljev, zdravnikov, uradnikov, torej novo nastali srednji razred, morajo paziti na svoj »ugled«.

Dekliška čistost – torej aseksualnost – je bila ena najpomembnejših karakteristik primerne ženskosti v družinah premožnega sloja, in sicer v družbah, kot je bila na primer angleška. Ko se je ženska poročila, je postala moška last, zaradi česar je postala njena čistost ključnega pomena. Žensko mesto je bilo definirano v terminih posesti in lastnine, saj moško ime in lastnina lahko prehajata iz roda v rod le, če je potomec njegove krvi, to pa je mogoče zgolj, če ima popoln nadzor nad ženinim telesom in njeno deviškostjo/čistostjo pred poroko (Aliaga-Buchennau 2004, str. 35). In v času, ko se pojavljajo strahovi glede idealnih definicij »moškosti«, »ženskosti« in »srečnega zakona«, in ko prej zasebne zadeve z romani in časniki postajajo javne, se tudi moralni napotki zaostrujejo, trdi P. Backscheider (2000, str. 31). V nadaljevanju si bomo zato pogledali, kako se zaostrujejo moralni napotki ob vse opaznejšem nevarnem privatizmu deklet višjih slojev v njihovem domačem okolju.

Nevarno zadovoljevanje osebnega užitka namesto družinskih obveznosti

Dimnik tako zapiše, da so »nekatero ženske res prav strastne bralke. Marsiktera tiči celi dan in še polovico noči v knjigi, a gospodinjstvo in vzgojo otrok prepušča pa deklam.« (Dimnik 1895, str. 127) Ker možu seveda to ni všeč, naj bi take strastne bralke svojim deklam naročale, naj strogo pazijo, kdaj se vrne mož, da jih nanje takoj opozorijo in bodo imele same čas knjigo skriti ter vzeti v roke delo. Taka ženska, ki mora na skrivaj brati romane zaradi njihovih spornih vsebin, naj bi bila največja nesreča možu in vsej družini, saj ne pozna dela, delavnosti, reda, snage in varčnosti. Zato »/.../ vse jemlje konec in mož, ki ima znabiti majhne dohodke, ne more svoje družine več preskrbovati, zabrede v dolgove ali pa seže po tujem denarji ter uniči s tem samega sebe in družino svojo. In kedo je temu kriv? Preučena žena njegova, ki je vedno brala nenravne romane, namesto, da bi pridno gospodinjala in vzgojevala otrole svoje! Matere, pazite torej na svoje hčerke, da ne postanejo strastne bralke!« (Prav tam, str. 127. Poudarki v izvirniku – op. a.) Branje so v praksi potemtakem žene opravljale na skrivaj, zaradi te, načeloma pristočasne dejavnosti pa trpijo gospodinjstvo, mož in s tem ekonomija družine.

In kakšne so po Dimniku strastne bralke? Take, ki: »/.../ svoje roditelje v tej zadevi goljufajo« (prav tam, str. 127). Sedele naj bi v svojih sobah in se pretvarjale, da se učijo. A odprte knjige in zvezki so le za matere, ki so hodile preverjat, ali se hčerke učijo. Pod »njimi je bil skrit ostuden roman, v kojega je bila deklica vsa vtopljena in zamišljena« (prav tam, str. 128). Brale pa naj bi po cele noči. »Po 10. uri – ko uže vse spi – potegne potihem svečo izpod žimnice, jo prižge in bere dolgo po polu noči. In kaj pa bere? Take knjige, kojih se bolji in sramuje pri belem dnevu brati. Ne samo, ker je polagoma srkala poguben strup v sé, na škodi je tudi v tem, ker je drug dan vsa zaspana in trudna ter ni vsled tega za nobeno delo.« (Prav tam, str. 128–129) Tudi v tem delu Dimnik opozarja na nemoralne

zgodbe romanov, pri čemer pa praksa branja ne škodi samo dekličinemu duhu, temveč predvsem opravljanju njenih dnevnih nalog.

Naša teza je, da ženska, ki raje zadovolji sebe kot svoje pomembne druge, in sicer v domačem okolju, kjer so njene vloge natančno določene, ogrozi institucijo družine. Argument za zanjo smo sicer našli pri analizi bralk modernih romanc, ki jo je podrobno izpeljala J. Radway. Intervjuvala je ženske, ki so gospodinje, obenem pa strastne bralke romanc, in ugotovila, da sicer slednje ne berejo zato, da pobegnejo svojim dnevnim opravilom in družinskim odgovornostim. Berejo zato, da dnevnim rutinskim opravilom pobegnejo le *za kratek čas*. Zanimivo za nas je pri tem to, da naj bi se njihovi možje pritoževali nad bralnimi navadami svojih žena. Deloma zato, ker naj bi bile takrat, ko berejo, njihove žene »nekje drugje« srečne same s sabo in svojimi knjigami, ter njih, torej mož, za svojo zabavo ne potrebujejo (Radway 1991, str. 103). Ker ameriške gospodinje celo danes opažajo podobne odzive moških, si upamo sklepati, da je morda v našem primeru odpor do branja romanov tičal med drugim v tem, da so ženske višjih slojev same zadovoljile svoje užitke. Ali, kot pravi C. J. Golden, ženske, ki se osamijo, oddelijo od družinskih članov, izberejo željo po užitku namesto družbene odgovornosti, s tem pa tvegajo propad (2003, str. 11).

Povzemajoč povedano lahko zapišemo, da so verjeli, da ljubezenska fikcija lahko vzbudi seksualne občutke v šibkem telesu adolescenčnega dekleta. Slednja pa izbere osebni užitek in zanemari družinske dolžnosti. Pridobiva si nemoralno seksualno znanje, ki ozavešča njeno pozicijo. S tem izborom pa nevarno izraža svojo individualnost. Zdi se, da liberalni nasprotniki branja romantične fikcije tako izražajo željo po nadzoru ženske želje in njene seksualnosti, konservativni nasprotniki pa poleg tega simbolno izražajo strah pred razkrojem samoraslih, inertnih kmečkih množic.

Če je torej dekle bralo na samem, je lahko začasno doživelo življenje brez dolžnosti in rigidnih, spolno oznamovanih pričakovanj. In če je samotno branje ženskam ponujalo fizični, začasni in psihološki *prostor*, potem so nekatera dekleta in žene na prelomu 19. in 20. stoletja nedvomno doživele bežne trenutke nečesa, za kar V. Woolf meni, da je ključnega pomena za vsako žensko – svojo sobo (Woolf 1998). To pa kaže na privatizem žensk v domačem okolju, ki je v danih ideoloških razmerah tradicionalno-korporativnega modela ženske vzgoje pomenil grožnjo ustaljenim družbenim odnosom.

Če se spomnimo, da prevladujoč vzgojno-socializacijski in vrednotni okvir vzgoje otrok, ki kot temeljno vzgojno prakso razume delo, ki sicer dovoljuje prostočasne dejavnosti, a zanje je mogoče porabiti le malo časa in še takrat kontrolirano (Šebart 1997), potem lahko sklenemo, da branje ne sodi k delu. Med drugim tudi zato, ker so morali starši nadzorovati spolne igre svojih otrok. V *Kerščanski izreji slovenske mladine* Ažmana med drugim beremo navodila staršem, naj se »/.../ igra vsak spol posebej za-se, sej tudi so večidel igre za dečke in deklice različne. Pri igrah, ker koli je mogoče, naj otroci nikoli ne bodo brez koga, ki jih opazuje, posebno še takrat, če se je kakšne nevarnosti ali nesreče bati. Sicer je dobro tudi skrivaj otroke pri igri opazovati včasih nenadoma med-nje stopiti, da se predalec ne spozabijo.« (Ažman 1873, str. 24) V skladu s takimi vzgojnimi

navodili potem ni težko razumeti, da je branje pregrešnih romanov v intimi, torej na skrivaj, predstavljalo nevarni kontekst, ki je namigoval na erotične užitke deklet. To pa vsekakor ni bilo v skladu s prevladujoči diskurzi primerne dekliške vzgoje. Povedano bomo v nadaljevanju ponazorili s konkretnimi citati.

[...] *polastila se je je ognjena, skoraj neudržna pohotnost. (Trdina 1956, str. 117)*

O erotičnih užitkih in posedovanju seksualnega vedenja se pri nas torej ni smelo govoriti. A. Puhar omenja, da so s spolnim nagonom povezane plasti življenja na Slovenskem 19. stoletja zavite v tako gosto meglo, da je o njih mogoče sklepati le na podlagi drobcev: »Zatrdo je mogoče reči le to, da si je slovenska družba 19. stoletja na moč prizadevala delovati kar se da brezspolno. Vsekakor dosti bolj, kot se je dogajalo v prenekateri deželi Evrope, pa čeravno je v njih vladala tista stroga morala, ki se je je oprijelo ime viktorijanska. /.../ Kako stroga je bila cenzura pri tiskanju proznih in pesniških del, je znano. Manj pa je verjetno znano, da ni bilo mogoče objaviti niti nujnih popularnomedicinskih tekstov, denimo o spolnih boleznih /.../.« (Puhar 1982, str. 260) Deklica do poroke ni vedela o spolnih odnosih praktično nič razen tistega, kar je prebrala v »pikantnih« odlomkih iz romanov. Že sami besedi »nedolžnost« in »čistost« opozarjata na nevarne luknje v seksualnem znanju deklet. Če pa je znanje imela, potem naj bi, po mnenju Lončarja »spolna nenravnost onemogočila ženi naravne dolžnosti: spoštovanje do sebe, skrb za otroke, skrbeč, da možu pripravi prijetno domače ognjišče. Dela jo nečimrno, leno, čemerno, nezadovoljno z rodbinskim življenjem, sili jo, da bi videla v svojem možu le njegove nizke naklonjenosti, žena postaja zapeljivka svojih otrok. Pijančevanje, prepiri in tepeži so doma v rodbinah revnejših slojev: središče take nesrečne hiše je nečista žena, ki je izgubila spoštovanje pred samim seboj, pred drugimi, izgubila ljubezen do doma. Zapeljivec je ubil v nji ženo in mater.« (Lončar 1901, str. 40) Vidimo torej, katere so naravne dolžnosti žene, in kaj sledi, če pri njih odpove. Poleg tega opazimo dvojno moralo glede razredne pripadnosti, saj avtor v tem delu strogo locira nečisto ženo v revni sloj.

Kritiki so še posebej opozarjali prav na seksualne želje in seksualno energijo, ki naj bi jih romani kanalizirali v bralkinem telesu. Dekličin izbor takega romana po drugi strani izziva ideološke premise, po katerih je dekle veljalo za nedolžno, relativno pasivno in nevedno. To pa je posledično pomenilo, kot na primeru Anglije pokaže K. Flint, da je njena želja usmerjena v kanale zunaj družinskega kroga, hkrati pa nakazalo tiste dele ženske »narave«, ki je najmanj »ženstvena« in ki opozarja na njeno individualnost želja (1993, str. 275). Poleg tega je seksualno znanje v romanih opisano na načine, ki preizprašujejo konvencije, ki so jih uporabljali za kategoriziranje okusov in kompetenc bralk (pav tam, str. 301). Tako so se dekleta seznanila z dvojno spolno moralo in svojim položajem v javni in družinski morali. Zdi se, da je glede na povedano tudi pri nas posedovanje in dostop do seksualnega znanja, ki je bilo kamen spotike in cenzure, razgalilo načine in konvencije, ki jih je družba uporabljala za invencije okusa in kapacitet želja žensk.

In če se vrnemo k Dimniku in opozarjanju na strup, ki mami deklice, da ponoči na skrivaj berejo romane, moramo povedati tudi, zakaj so romani po njegovem mnenju tako strupeni. Avtor opozarja, da se tam, kjer se romani končajo začnejo zakonski romani, in ker bralke takih romanov ne poznajo krščanske ljubezni, temveč sanjarijo o vedno novih avanturah, zakoni propadajo in na svetu ni bolj nesrečnih ljudi »kakoršnih imamo preveč pred očmi, zlasti odkar je začelo tudi *ženstvo romane namesto kuhalnice in ročnih del po rokah nositi*«. In kakšne so posledice po takem branju? »Nezadovoljstvo, beraštvo, samomor!« (Prav tam, str. 129. Poudarki v izvirniku – op. a.)

Pri tem si velja zapomniti, kot opozarja Luhmann v delu *Love as Passion*, da romantična ljubezen kot medij ni občutek, ampak kod komunikacije, glede na katerega so se ljudje odzivali z lastnimi občutki. Tako tematske izbire in napotki, ki idealizirajo in mistificirajo portretiranje idealne ljubezni, ženskosti, spolnosti niso arbitrarni, temveč odgovori na trende sprememb v določeni družbi. Semantika ljubezni torej ponuja razumevanje odnosov med simbolnim medijem in družbeno strukturo. Tako je bilo življenje v majhnih skupnostih sestavljeno iz kompleksnih mrež odnosov in je blokiralo vsako individualno samo-izključitev, kot tudi »privatno življenje«, torej umik v življenje v paru. Intimnost, omejena na par, skoraj ni bila mogoča, in so jo skušali kar se da daleč preprečiti.³ Najprej so torej morali obstajati sistematični pogoji za intimnost.

Izhajajoč iz tega nam postane jasno, da je kodifikacija (na spolnosti zasnovane) intimnosti sprva nastala zunaj ustanovljenega reda in da je bila ta kapaciteta plačana v obliki oznake intimnih razmerij kot iracionalnih, norih, nestabilnih. Prvi, ki so se odzvali na nove trende individualizacije in individualne determinacije dejanj, so bili višji razredi družbe. Ti so liberalizirali svoje poglede na poroko; posameznike so sprostili izpod nadzora, toda ne koda poroke, saj so jo potrebovali za reprodukcijo, temveč kode *amour passion*, ki so jo razvili za zunajzakonske odnose (Luhmann 1998, str. 20–46)

V razmerah na prelomu 19. in 20. stoletja na Slovenskem, kjer vzgojno-socializacijski model zapoveduje vdanost v usodo, sprejetje svojega položaja, ubogljivost, pokornost, delavnost, vezanost na domačijo (Kovač Šebart 1997), je bil glede na argumente proti branju strastnih romanov pogled na *amour passion*, zunajzakonske spolne odnose, sanjarjenje o romantični ljubezni, pa čeprav zgolj ob romanih morda dovolj, da je vzbujal nelagodje. Pri tem se zdi, da je sam ljubezenski roman postal eden izmed krivcev destabilizacije obstoječih tradicionalnih ideologij. Če se samo spomnimo: »Ti pisuni so se rogali čednosti, zasmehovali čisto ljubezen, mesto nje so priporočali in hvalisali zapeljivo besedo *meseno uživanje*. Peklenska plaža tujih romanov je oblatila in osmradila do zdaj neomadeževani venec uboge Roze /.../, polastila se je je ognjena, skoraj neudržna pohotnost. Samote ni več iskala, v tovarišiji se je nemirno premikala sem ter tja, oči so ji švigale poželjivo po možakih.« (Trdina 1956, str. 117. Poudarek v izvirniku. – op. a.)

³ Več o tem v Riesman (1951). Avtor v knjigi tipizira ameriški karakter na »vase usmerjeni« in »na druge usmerjeni« karakter.

Poglejmo sedaj, kako se je ta strah skupnosti pred porajajočimi se občutki »individualnosti« skupaj s sentimentalno in intimno ljubeznijo para zlil v negativno podobo ženske porabnice trivialnega tiska.

Obče znano je, da si izposojajo najpikantniše, »najnaturalističniše« stvari baš – dame. Od kod ta prikazen? (Danica 1897 a, str. 8)

Razpravo glede branja romanov je v *Slovenki* začela Danica⁴ s člankom *O ženskih študijah*. Članek je sicer napisan kot kratka leposlovna črtica o njenem razmišljanju, medtem ko je sedela na vrtu pod košatim lipovskim bezgom in opazovala rastlinje ter živalsko življenje okoli sebe: »Oh, kako so mi bili uže dolgočasni vsi ti romani, ki so si naposled vendar vsi podobni, naj jo suka pisatelj uže tako, ali tako. Navadno sem prebrala samo prvih deset, dvajset strani, da se seznanim z glavnimi osebami, in na koncu sem pogledala, če se dobita, ali ne!« Vse drugo se mi ni videlo vredno čitanja.« (Danica 1897 a, str. 8) Zato se vpraša, zakaj ženske ne segajo po kakšnem zahtevnejšem čtivu, saj je vendar dosti znanstvenih, poučnih knjig, ki bi jim dale »tisočkrat boljše duševne hrane, nego le prazni, mehkužni, neverjetni romani? Pa če bi že bile same take nedolžne, sentimentalne, v romantičnem slogu spisane knjige! Toda le poglejmo v posojilne knjižnice! Obče znano je, da si izposojajo najpikantniše, 'najnaturalističniše' stvari baš – dame. Od kod ta prikazen?« (Prav tam, str. 8)

Iz tega razmišljanja lahko nakažemo dve stvari. Prva je ta, kakšne romane so si ženske sposojale: fantazijske, enostavne, realistične, sentimentalne in predvsem pikantne. Druga pa, kako naj bi ženske brale: le prvih in zadnjih nekaj strani, in sicer z namenom, da poiščejo zgolj glavni potek in izid romance – poroko.

Danica si v naslednji številki odgovori na vprašanje, zakaj se ženske tako pulijo za tiste malovredne romane, »da si podajajo v javnih knjižnicah kljuko kar druga drugi«. (Danica 1897 a, str. 2) Sama je mnenja, da gre za »/.../ hlepenje po dušni hrani in sicer po taki, ki je razumljiva njihovemu malo vežbanemu duhu« (prav tam, str. 2). Romani naj bi bili ženskam vse, saj hočejo iz njih spoznati svet »/.../ ki jim je drugače zapečaten sè sedmimi pečati« (prav tam, str. 2). Namesto realnega sveta se ženskam ponuja romane, ki naj jim prikazujejo življenje. A Danica se sprašuje: v kakšni obliki, koliko resnično? Meni, da je posledica tega stanja ta, da se »/.../ odgojé tiste plitve dušice, ki se za drugo ne brigajo, nego za malenkostno vsakdanjost, ki dajejo toliko snovi humorističnim listom« (prav tam, str. 2).

Prvo, kar lahko iz tega citata predvidevamo, je, da je bilo branje romanov med ženskami dovolj razširjeno, saj naj bi v javnih knjižnicah zanje stale kar v vrsti. Gre tudi za edino neposredno in artikulirano mnenje glede vzroka za tako široko priljubljenost romanov ravno med ženskami. Danica je menila, da je poglavitni razlog v tem, da se dekleta lahko seznanjajo s svetom zgolj skozi romane, saj jim je drugače delovanje v svetu – torej v javnosti zapečaten.

⁴ V *Slovenki* so se avtorice in avtorji podpisovali s psevdonimi.

Da je bilo ženam in dekletom višjih slojev vsakršno delovanje v javnosti »prepovedano«, lepo ponazori Ivanka: »Gospici premožnejših slojev se na primer ubija v glavo načelo, da /.../ žena mora biti možu v vsem pokorna, a v njegove službene ali druge javne zadeve se ne sme vtikati, da celo razumeti ne sme o nič o njih, ali vsaj pokazati ne, da kaj razume. Dovolj je, da se zna možu, ko pride domov, lepo prilizniti. Žena je namreč ustvarjena za ognjišče in zabavo, vse drugo je stvar moških. Od vseh javnih stvari, ženske, roko proč!« (Ivanka 1901, str. 34) Dodaja še, da je za ženske poleg materinskosti ter nabiranja in delitve miloščine vsako drugo delo v javnosti »sramotno, ali vsaj nedostojno« (prav tam, str. 34). Tudi pisateljica in učiteljica Z. Kveder leta 1901 zapiše, da »[p]ovsod tam, kjer si hoče ženstvo pridobiti nekoliko terena v javnosti, zavrača se ga, češ: tu ni vaš prostor, nazaj v družino, v kuhinjo! Ženskam so dovoljeni le tako zvani 'ženski' poklici, t. j. od služkinje vseh vrst gori do učiteljice, od perice pa do šivilje.« (Kveder 1901, str. 53)

Poleg razloga za priljubljenost cenениh romanov pri dekletih, da torej dekleta lahko zrejo v svet le skozi okno romanov, Danica omenja tudi malo šolani duh deklet, ki drugega čtiva niti ne razumejo niti ne morejo ceniti. V nadaljevanju si bomo pogledali repliko, ki je je bila Danica deležna v naslednji številki. S pomočjo slednje bomo v nadaljevanju poskušali ponazoriti misel M. Kovač Šebart, ki vzgojne namene glede izobrazbe deklic povzame z obrazcem »saj vem, da je izobrazba za poklic potrebna, pa vendar verjamem, da je edino poslanstvo žene postati plemenita slovenska mati« (M. Kovač Šebart 1994, str. 493).

Pravico do splošne izobrazbe ima naše ženstvo, le jemati od nje naj ne zamudi! (Grešnik 1897, str. 7)

Ob misel Danice glede malo šolanega duha deklet se je obregnil Grešnik, in sicer v članku z naslovom *Treznosti in delavnosti nam treba! (V: odgovor v. č. g. Danici)*. Bralke in bralce *Slovenke* je opozoril, da »[p]ri večini našega ženstva ne pogrešamo *strokovne omike*, katera je pač namen ženski emancipaciji temveč *splošne izobrazbe!*« (Grešnik 1897, str. 7. Poudarek avtoričin. – op. a.) Pravi, da veliko žensk ne zna pravilno pisati, spet druge pa v družbi ne znajo vzdrževati konverzacije, kar naj bi prikrivale z banalnimi pogovori. Za to naj bi bilo veliko kriva prav literatura. Prav iz leposlovja, kjer se lahko v umljivi obliki rešujejo razna vprašanja iz vseh strok, razni problemi iz vseh vrst znanosti, »si lahko pridobimo velik del one splošne omike, ki nam potem izborna služi v vsaki družbi. Pri tem je paziti na dvojje; 1. kaj se čita in 2. kako se čita!« (Prav tam, str. 7)

Tudi Grešnik je opozarjal na to, da je branje leposlovja lahko pomemben vir splošne izobrazbe, torej tisto polje, na katerem lahko dekleta spoznavajo svet, ki jim je drugače »zapečaten se sedmimi pečati«. Še posebno naj bi bilo to čtivo primerno zanje zato, ker so bila, kot omenja avtor, dekleta slabo pismena, in še ko so bila, so obvladala zgolj temeljne postopke. To je pomembno izpostaviti, saj je po Grešniku to glavni vzrok temu, da dekleta berejo predvsem lahko čtivo, kot so romani. Torej zaradi nepismenosti in pomanjkanja *splošne izobrazbe*. Sam pravi, da pri tem ne zagovarja petkrajcarskih romanov, ki niti ne ustrezajo umetniškim

zahtevam, temveč o realističnih romanih, ki ne morejo škoditi slovenskemu ženstvu. Še posebno naj bi poznale slovenska dela: »kar doslej z malimi izjemami bridko pogrešamo, potem pa vse znamenite pisatelje svetovne literature vseh evropskih narodov« (prav tam, str. 7). Grešnik opominja, naj ženske raje berejo slovensko leposlovje kot tuje, kar je očitno med ženskami bilo v navadi, saj so po večini brale v nemščini, francoščini, italijanščini. Lahko si upamo reči, da med drugimi morebiti zato, ker so »pikantni« romani za tako nizko ceno izhajali predvsem v teh jezikih. Nasprotuje torej ljubezenskim romanom, ne pa realističnim romanom, ki jim je očitno dodal večjo literarno-umetniško vrednost. Pri tem je morebiti zanimivo nakazati, da so ravno realistični romani v razvitih meščanskih družbah (Anglija, Francija) v 19. stoletju postali bolj cenjeni, saj so ljubezenske romane v velikem številu začele pisati prav ženske same. To pa je *ipso facto* znižalo vrednost sentimentalnim romanom.

Grešnik se nato osredotoči na pomembnost načina branja, ne zgolj količino in zvrsti. Zdi se mu logično, da ima Danica tako slabo mnenje o leposlovju, ko pa je prebrala le prvih in zadnjih nekaj vrstic ter jo je zanimalo zgolj, ali se poročita ali ne. Bralkam in bralcem razloži, »da je treba pri romanih gledati na idejo cele osnove, na morebitno tendenco, na notranjo zvezo in izpeljavo, na značaje in njihovo medsebojno občevanje, na jezik, slog itd. itd.« (prav tam, str. 7). Res je, da avtor tu omenja posplošeno populacijo »čitateljev«, toda kljub temu se zdi pomembno, da postavlja enega proti drugemu dva načina branja. En način je tak, pri katerem bralec in bralka (?) uporabljata predvsem zavestne in logične postopke: ideja, osnova, tendenca, notranja zveza, izpeljava, jezik, slog. Slednje so literarne kategorije, ki jih je bilo pomembno poznati predvsem v literarni teoriji, česar pa so bili zmožni zgolj visoko izobraženi ljudje. Drugi način, ki ga lahko izpeljemo kot negacijo omenjenega, je branje brez zavestnega opazovanja literarnih struktur in stilskih postopkov, zgolj impulzivno iskanje »pikantnih« dogodkov.

Tudi Grešnik omenja splošno slovensko stanje: »Pri nas je že itak prevelika letargija in brezbržnost za leposlovje. Skoro sramotno majhno je število onih, ki se zanimajo za naše slovstvo, za 'Zvon', 'Dom in Svet', 'Matico Slov.' Po priporočilu marljive g. Danice pa naj se še naše ženstvo odvrne od literature? Ne, to se ne sme zgoditi in uverjen sem, da tudi g. pisateljica ni imela takega namena!« (Prav tam, str. 9) Danica mu že v naslednji številki poda konkreten razlog, zakaj dekleta berejo tujo literaturo: »Pač grajanja je vredno tako početje, vendar je pa umevno, če pomislimo, da se odtujujejo naše deklice po nemških šolah do cela svojemu materinskemu jeziku. Celó one šole, ki se zovejo dvojezične, so vsaj v višjih razredih do cela nemške. Ni torej čuda, če se naše ženstvo še ni moglo sprijazniti s slovenskim čtivom, ki mu dostikrat še umljivo ni. Saj govori marsikatera prav gladko slovensko – v narečju, knjig pa ne umeje, kakor če bi bil to drug jezik. Od tod tudi izrek, ki sem ga čula že neštevilo krat: 'Krainisch kann ich, aber slovenisch nicht.' – Upajmo, da nas spravi v tem oziru nova višja dekliška šola znatno na boljše.« (Danica 1897 b, str. 6)

Grešnik torej verjame, da je pomembno, da prav ženske berejo slovensko literaturo, da je ne bodo poznale zgolj po imenu, temveč tudi po vsebini. Prepričan

je namreč, da: »/.../ bode iz nje in iz svetovne literature črpilo več omike, nego mu ga morejo dati razne fizike, kemija, astronomije, logike itd. – ako si hoče pridobiti splošno družbeno izobrazbo« (prav tam). Pomembno torej ni toliko, da so dekleta *strokovno* izobrazena, kot to, da so splošno izobrazena, pri čemer sodi slednje k splošni omiki. Razlikovanje med izobrazbo in omiko nam nakazuje, da je bila po njegovem za dekleta pomembnejša pravilna vzgoja kot pa formalno šolanje. »Gosp. Danici ne bode potem treba vsklikati: 'Delajmo tedaj naporno, navdušeno, da si dobimo vsaj pravico do izobrazbe!' Pravico do splošne izobrazbe ima naše ženstvo, 'le jemati od nje naj ne zamudi'.« (Prav tam)

Grešnik in Danica se strinjata, da so romani pomemben vir, prek katerega se dekleta seznanjajo s svetom, razhajata pa se v tem, da je Danica prepričana, da bi več formalnega šolanja za deklice pomenilo, da bodo sposobne brati tudi zahtevnejše gradivo, ki bi jih tudi bolj zanimalo in ki jih ne bo vedno znova poneumljalo. Ne zagovarja torej, naj dekleta ne berejo, kot ji očita Grešnik, temveč opozarja na to, da jih branje romanov ohranja na prav določeni stopnji in poziciji v obstoječih družbenih razmerah. Za razliko od nje pa Grešnik govori o splošni omiki, torej vzgoji deklet, ki da se z branjem romanov kvari in uhaja nadzoru. Sam je mnenja, da se iz kakovostnega leposlovja dekleta lahko naučijo in pridobijo več kot od učenja znanstvenih predmetov.

Dialog med Danico in Grešnikom lahko sami vzpostavimo na ravni razumevanja, zanimanja in napredka. Sami razumemo skrb Danice za formalno šolanje v kontekstu njenega pisanja: da bi bila dekleta, če bi bila bolj šolana, tudi bolj pismena, širilo se bi jim miselno obzorje in kognitivne kompetence, to pa bi jim omogočilo razumevanje zahtevnejših besedil in morda širilo zanimanje tudi na druga polja, zunaj domače hiše gospodinjskih del in skrbi za poroko. Tako pa se ohranja status quo, dekleta niso sposobna brati drugega kot poceni in trivialne ljubezenske romane, za katere se tudi najbolj zanimajo in iz katerih o sebi berejo kot o tistem spolu, ki je namenjen ljubezni, zakonu, materinstvu, banalnim opravilom in vaškim čenčam. Nasprotno pa se pri Grešniku zdi, da zagovarja branje deklic, če se ga le bere pravilno in izbira kakovostno, torej realistične romane. Podrobnejša obravnava pa pokaže, da sam v resnici ne podpira izobraževanja deklic. Govori o bralnih veščinah, ki naj bi bile nujen predispozitiv za *splošno izobrazbo*, ki pa na sebi predpostavljajo šolanega človeka. Na drugi strani odklanja fiziko, kemijo, logiko – torej šolanje. Tako dobimo paradoks, ki razgali dejstvo, da gre njegovi splošni izobrazbi za splošno omiko – za pravilno vzgojo deklet, torej ohranjanje statusa quo.

Sklep

V pričujočem članku smo ugotovili, da je bila paradokсна narava/telesnost deklet višjih slojev deležna invencije, ki jih je označila za potencialno grožnjo osebni in širše družbeni moči. Pri tem teorije telesnosti, seksualnosti in ženskosti različno »primejo«, in sicer v slovenski družbi na prelomu 19. in 20. stoletja kot ideologije, ki so delovale za ohranjanje predmeščanskih družbenih razmerij. Nakazati smo

želeli, da so v taki konstelaciji, podprti s prav specifičnimi vzgojno-socializacijskimi namerami, dekleta, ki so brala »cenene« in »pregrešne romane«, morda predstavljala moment individualne želje in volje po umiku v lastni telesni in duhovni prostor, pri čemer so pozornost odtegnile svojim družinskim in družbenim dolžnostim in pričakovanjem. Tako je bilo dejanje branja kot prostočasne dejavnosti, zaznamovane z aktivnim iskanjem lastne zadovoljitve in užitka, morda destabilizacijski moment v obstoječih družinskih in družbenih razmerjih moči, ki so si prizadevale za ohranjanje tradicionalno-korporativnega družbenega sistema. V tej konstelaciji je bila strastna ljubezen potisnjena na obrobje, in sicer v zakonske ljubezenske odnose. Pri teh so bila dekleta deležna strogega javnomoralnega nadzora, ki jim je grozil z odvzemom ugleda čiste, uglajene, deloma spogledljive in »nevedne« ženskosti. S tezo, da je zasebno branje v intimi, samoti domače hiše, pomenilo dejavno iskanje lastnega užitka, individualnomenalnega ter fizičnoodvisniškega, ki je v konsekvenci pomenilo, da naj bi si dekleta pridobila nevarno znanje, smo predstavili nekatera prepričanja glede deklinške vzgoje višjih slojev na Slovenskem pred sto leti – v nam zelo bližnji preteklosti.

Literatura

- Aliaga-Buchenau, A.-I. (2004). *The »Dangerous« Potential of Reading. Readers and the Negotiation of Power in Nineteenth-Century Narratives*. New York: London: Routledge.
- Ažman, J. (1873). Kerščanska izreja Slovenske mladine. Vedrilno in podučno berilo za slovenski narod. Ljubljana: Edgarjeva tiskarna, str. 24–60.
- Backscheider, P. (2000). *The Novel's Gendered Space*. V: Backscheider, P. (ur.) (2000). *Revising Women: Eighteenth-Century »Women's Fiction« and the Social Engagement*. USA: The Johns Hopkins University Press.
- Danica (1897). Višje deklinške šole. Slovenka. Glasilo slovenskega ženstva, letnik I, št. 18. Trst: Konzorcij Edinosti, str. 6–8.
- Danica (1897 a). O ženskih študijah. Slovenka. Glasilo slovenskega ženstva, letnik I, št. 6. Trst: Konzorcij Edinosti, str. 8–9.
- Danica (1897 b). Kaj in kako naj se čita. Slovenka. Glasilo slovenskega ženstva, letnik I, št. 20. Trst: Konzorcij Edinosti, str. 5–7.
- Dimnik, J. (1895). Domača vzgoja. Slovenskim materam, vzgojiteljicam, učiteljicam, vzgojiteljem, učiteljem. Ljubljana: Društvo za zgradbo učiteljskega konvikta v Ljubljani, str. 124–132.
- Flint, K. (1993). *The Woman Reader 1837–1914*. New York: Clarendon Press: Oxford University Press Inc.
- Golden, C. J. (2003). *Images of the Woman Reader in Victorian British and American Fiction*. Gainesville: University Press of Florida.
- Grešnik, J. (1897). Treznosti in delavnosti nam treba! V: odgovor v. č. g. Danici. Slovenka. Glasilo slovenskega ženstva, letnik I, št. 15. Trst: Konzorcij Edinosti, str. 7–8.
- Ivanka (1901). Žene izobraženih krogov na delu za prosveto. Slovenka. Glasilo slovenskega ženstva, letnik V, št. 2. Trst: Konzorcij Edinosti, str. 33–37.

- Jauß, H. R. (1998). Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika. Ljubljana: Labirinti, str. 194–214.
- Kernev Štrajn, J. (2003). Spomin kot fragment, vtkan v tekst. V: Dolinar, D., Juvan M. (ur.), Kako pisati literarno zgodovino danes. Razprave. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, str. 319–330.
- Kovač Šebart, M. (1994). Ob letu družine ali »... in če postane temu ali onemu otroku domača gruda premajhna ...«. *Sodobna pedagogika*, letnik 45, št. 9–10, str. 491–498.
- Kovač Šebart, M. (1997). Tradicionalno-korporativistični vzgojno-socializacijski model in oblikovanje libidinalne ekonomije Slovencev (1. del). *Sodobna pedagogika*, letnik 48, št. 3–4, str. 136–155.
- Kveder, Z. (1901). Emancipacija. *Slovenka*. Glasilo slovenskega ženstva, letnik V, št. 3. Trst: Konzorcij Edinosti, str. 53–60.
- Lončar, D. (1901). O spolni vzgoji. *Slovenka*. Glasilo slovenskega ženstva, letnik V, št. 3. Trst: Konzorcij Edinosti, str. 10–13.
- Luhmann, N. (1998, 1982). *Love as Passion. The Codification of Intimacy*. California: Stanford University Press.
- Puhar, A. (1982). Prvotno besedilo življenja: oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju. Zagreb: Globus.
- Radway, J. A. (1984). *Reading the Romance. Women, Patriarchy, and Popular Literature*. Chapel Hill: London: The University of North Carolina Press.
- Riesman, D. (1951). *The Lonely Crowd: a study of the changing American character*. New Haven: Yale University Press.
- Sava (1902 a). Ženske v javnem družabnem življenju. *Slovenka*. Glasilo slovenskega ženstva, letnik VI, št. 1. Trst: Konzorcij Edinosti, str. 7–11.
- Trdina, J. (1956). Zbrano delo. Dolenjci. Črtice in povesti iz narodnega življenja. Jetnica. Osma knjiga. Ljubljana: Triglavsko tiskarna, str. 92–135.
- Vidmar, N. (1926). Ležeči akt. V: Pirnat Spahić, N. (ur.) (1999). *Akt na Slovenskem*. I. Slikarstvo. Ljubljana: Cankarjev dom, kulturni in kongresni center.
- Woolf, V. (1998). Lastna soba. Ljubljana: Založba/*cf.
- X. (1902). Ženska odgoja. *Slovenka*. Glasilo slovenskega ženstva, letnik VI, št. 3. Trst: Konzorcij Edinosti, str. 65–68.

MIKULAN, Petra

A NOVEL INSTEAD OF A LADLE OR THE EDUCATION OF THE UPPER CLASS GIRLS ON THE TURN OF THE 19th AND THE 20th CENTURY

Abstract: Through the hermeneutic analysis of the professional text *Domača vzgoja* (Home Education) and newspaper articles in the *Slovenka* (the Slovene woman) – the first Slovene women paper, we would like to document the alarm concerning reading sentimental novels as a trivial genre, which is supposed to have a baneful influence on the education and life of the upper class girls in the Slovene country on the turn of the 19th and the 20th century. In the proceedings, we will try to present what some convictions regarding »the right« education of the upper class girls were like, namely of wealthy peasant girls, newly established middle class city girls and aristocratic girls. We want to present the fields of the domination of discourses which, on the turn of the 19th and the 20th century, prominently marked the position of girls' education in the prevailing educational model of socialisation. We are also going to treat moral, medical and biological arguments, as well as the arguments connected to dependence, sexuality and »pure« femininity. It will be found that the centre of the problem are reasons of political ideological and economic nature, as well as the control over women' sexuality.

Keywords: women readers, traditional corporative, educational model of socialisation (in the end of 19th and the 20th century), sex, social roles, the *Slovenka* (the Slovene woman), girls' education of the upper class.